

УДК 37.041-057.87]:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-43>**Наталія ЮРІЙЧУК,***orcid.org/0000-0001-8308-3283*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *nd711@ukr.net*

САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

В умовах дистанційного навчання питання організації самостійної роботи виходить на новий щабель, оскільки це один із найдоступніших і перевірених практикою шляхів підвищення ефективності освітнього процесу, активізації пізнавальної діяльності школярів тощо. Самостійна робота є вищою формою навчальної діяльності учнів та формою самоосвіти.

Посилення ролі самостійної роботи учнів означає принциповий перегляд організації освітнього процесу, який повинен будуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати в учнів здібності до саморозвитку, творчого використання отриманих знань.

У науковій розвідці аналізуємо, хто з учених досліджував проблему самостійної роботи, наукові підходи до її вивчення як особливої форми навчальної діяльності учнів.

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує постійне зростання інтересу науковців до проблеми раціональної організації та забезпечення високої результативності самостійної роботи учнів, оскільки глибокі міцні знання та стійкі вміння можуть набуватися ними тільки в результаті самостійної пізнавальної діяльності.

Проте, з'ясовано неоднозначність тлумачень означеного дидактичного поняття, питання організації самостійної роботи ще не було предметом спеціальних комплексних студій.

За результатами аналізу фахової літератури стає очевидним, що самостійна робота учнів є складним, різнобічним, поліфункціональним явищем, проте термінологічно точно не визначена, хоча зміст її трактується дослідниками як цілеспрямована, активна, відносно вільна діяльність школяра. Значна частина українських учених уважають самостійну роботу вищим типом навчальної діяльності, що вимагає від учня достатнього рівня самосвідомості, самодисципліни, який задовольняє процес самовдосконалення та саморозуміння.

Самостійною є та діяльність, яку учень здійснює без сторонньої прямої допомоги, спираючись на свої знання, мислення, вміння, життєвий досвід, переконання, і яка, через збагачення учня знаннями, формує риси самостійності. Самостійна робота відзначається особистою пізнавальною потребою, власним режимом, вибором місця і часу виконання цієї роботи, самоконтролем.

Ключові слова: самостійна робота, форма навчальної діяльності, активізація пізнавальної діяльності, дистанційне навчання, освітній процес.

Nataliya YURIYCHUK,*orcid.org/0000-0001-8308-3283*

Ph.D in Pedagogics, Assistant Professor,

Assistant Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *nd711@ukr.net*

INDEPENDENT WORK AS A SPECIAL FORM OF STUDENT EDUCATIONAL ACTIVITY

In the conditions of distance learning, the issue of organizing independent work reaches a new level, since it is one of the most accessible and practically proven ways to increase the efficiency of the educational process, activate the cognitive activity of schoolchildren, etc. Independent work is the highest form of educational activity of students and a form of self-education.

Strengthening the role of students' independent work means a fundamental revision of the organization of the educational process, which should be structured in such a way as to develop the ability to learn, to form students' abilities for self-development, creative use of acquired knowledge.

In scientific research, we analyze which of the scientists studied the problem of independent work, scientific approaches to its study as a special form of educational activity of students.

The analysis of modern scientific literature proves the constant growth of scientists' interest in the problem of rational organization and ensuring high performance of students' independent work, since deep, solid knowledge and stable skills can be acquired by them only as a result of independent cognitive activity.

However, the ambiguity of the interpretations of this didactic concept has been clarified, the issue of organizing independent work has not yet been the subject of special comprehensive studies.

According to the results of the analysis of specialized literature, it becomes obvious that independent work of students is a complex, versatile, multifunctional phenomenon, but terminologically not precisely defined, although its content is interpreted by researchers as a purposeful, active, relatively free activity of a schoolchild. A significant part of Ukrainian scientists consider independent work to be the highest type of educational activity, which requires a sufficient level of self-awareness and self-discipline from the student, which satisfies the process of self-improvement and self-understanding.

Independent is the activity that the student carries out without external direct help, relying on his knowledge, thinking, skills, life experience, beliefs, and which, through the enrichment of the student's knowledge, forms the features of independence. Independent work is characterized by a personal cognitive need, own regime, choice of place and time for this work, self-control.

Key words: *independent work, form of educational activity, activation of cognitive activity, distance learning, educational process.*

Постановка проблеми. В умовах дистанційного навчання питання організації самостійної роботи виходить на новий рівень, оскільки це один із найдоступніших і перевічених практикою шляхів підвищення ефективності освітнього процесу, активізації пізнавальної діяльності школярів тощо. Самостійна робота є вищою формою навчальної діяльності учнів та формою самоосвіти.

Посилення ролі самостійної роботи учнів означає принциповий перегляд організації освітнього процесу, який повинен будуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати в учнів здібності до саморозвитку, творчого використання отриманих знань.

Для початку пропонуємо визначити, хто з учених досліджував дану проблему, наукові підходи до вивчення самостійної роботи як особливої форми навчальної діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує постійне зростання інтересу науковців до проблеми раціональної організації та забезпечення високої результативності самостійної роботи учнів, оскільки глибокі міцні знання та стійкі вміння можуть набуватися ними тільки в результаті самостійної пізнавальної діяльності.

Організації самостійної роботи учнів закладів загальної середньої освіти присвятили свої дослідження українські лінгводидакти: А. Алексюк, М. Барахтян, Л. Журавська, М. Пентиліук, Т. Донченко, Л. Мацько, І. Хом'як, Ю. Бондаренко, Н. Голуб, С. Караман, О. Горошкіна, В. Ортинський, І. Дроздова, В. Шляхова, А. Нікітіна, С. Омельчук, В. Лозова, В. Нагаєв та інші, у яких розкрито специфіку методики самостійної роботи під час опрацювання окремих розділів української мови.

Проте, попри розроблення методики навчання української мови, зокрема самостійної роботи, з'ясовано неоднозначність тлумачень означеного

дидактичного поняття, питання організації самостійної роботи ще не було предметом спеціальних комплексних студій. Додамо, про наявність поодиноких публікацій з висвітлення окремих аспектів проблеми.

Мета статті полягає в аналізі наукової літератури, узагальненні поняття «самостійна робота», вивченні особливостей самостійної роботи учнів як складової освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота – це основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Підходи до неї потребують докорінних змін, оскільки в умовах дистанційного навчання самостійна робота повинна стати важливою частиною процесу підготовки школярів.

Як складне педагогічне явище самостійна робота – це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності учнів і засвоєння ними сукупності знань, умінь, навичок, що здійснюється за умови упродовження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять.

У Словнику-довіднику з української лінгводидактики самостійну роботу визначено як різноманітні види колективної або індивідуальної діяльності школярів, які здійснюються ними на уроках і в позаурочний час за завданням учителя, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі (Пентиліук, 2015: 223).

Автори словника-довідника з методики викладання української мови вбачають у самостійній роботі засіб активізації пізнавальної діяльності, розвиток логічного мислення дітей, розглядаючи її у взаємозв'язку з самоосвітою та самопідготовкою (Кочан, 2005: 198).

У посібнику «Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі» за редак-

цією О. Горошкіної, С. Карамана самостійну роботу трактують як «діяльність учнів, спрямовану на опанування навчального матеріалу або його застосування, що відбувається без участі вчителя; обов'язковий компонент процесу навчання; а її роль, зміст, тривалість, способи керівництва пов'язують з метою вивчення певного матеріалу, його специфікою та рівнем підготовки школярів» (Горошкіна, 2015: 230).

Вчені зауважують, що самостійна робота – «це форма навчання, за якої учні/студенти засвоюють необхідні знання, оволодівають уміннями й навичками, навчаються планомірно, систематично працювати, мислити, формують свій стиль розумової діяльності» (Горошкіна, 2015: 200).

У цьому контексті О. Малихін трактує самостійну роботу як «специфічний вид навчання, основною метою якого є формування самостійності суб'єкта, який навчається, удосконалення його знань, умінь і навичок; її здійснення передбачає звернення до безпосередньо змісту й методів усіх видів навчальних занять» (Малихін, 2009: 121).

За результатами аналізу фахової літератури стає очевидним, що самостійна робота учнів є складним, різнобічним, поліфункціональним явищем, проте термінологічно точно не визначена, хоча зміст її трактується дослідниками як цілеспрямована, активна, відносно вільна діяльність школяра. Значна частина українських учених уважають самостійну роботу вищим типом навчальної діяльності, що вимагає від учня достатнього рівня самосвідомості, самодисципліни, який задовольняє процес самовдосконалення та саморозуміння.

Самостійна робота одна з важливих і широко обговорюваних проблем у сучасній дидактиці. Вона є наслідком правильно організованої навчальної діяльності учня на уроці, що мотивує самостійне її поглиблення й продовження у вільний час. Учителю повинен організовувати не тільки навчальну діяльність учня, а й розробити програму його самостійної роботи з оволодіння знаннями та здійснювати керівництво нею, оскільки самостійна робота – це паралельно існуюча зайнятість учня, свідомо організована ним самим, залежна від його пізнавальних мотивів, здійснювана у зручний час, контрольована навчальна діяльність.

Самостійною є та діяльність, яку учень здійснює без сторонньої прямої допомоги, спираючись на свої знання, мислення, вміння, життєвий досвід, переконання, і яка, через збагачення учня знаннями, формує риси самостійності.

Підкреслюючи важливість самостійної роботи, зауважимо, що слід забезпечувати її посильність, доступність, різноманітність, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості учнів. Самостійна робота буде ефективною, якщо чітко і конкретно формулювати завдання перед учнями, поступово ускладнювати види і характер завдань, готувати учнів до життя, до практичної діяльності.

Звичайно ж самостійна робота, як і кожна форма діяльності, вирізняється низкою переваг і недоліків.

У цьому контексті слушною є наукова думка Ю. Бондаренка. Учений наголошує на перевагах самостійної роботи серед яких є: «засвоєння нових знань, формування вмінь і навичок, застосування знань, умінь і навичок, узагальнення й систематизації, перевірки, – тобто для здійснення тих дій, що зумовлюють розвиток особистості» (Бондаренко, 2017: 23–24).

Учений зауважує, що самостійна робота «буде корисною на всіх процесуальних етапах навчання: підготовки до виконання навчально-розвивальних дій, під час їх здійснення, узагальнення й систематизації одержаних результатів. Метод може бути застосованим як під час проведення уроку, так і в позаурочний час. Уся домашня робота школярів відбувається в режимі самостійної роботи. Це створює сприятливі умови як для вирішення дидактичних завдань, так і для розширення потенціалу всіх процесуальних етапів навчання. Виконання самостійних розвивальних дій удома може бути проведене більш ретельно, оскільки на самому уроці їм не завжди вистачає достатньо часу» (Бондаренко, 2017: 23–24).

Недоліками самостійної роботи Ю. Бондаренко вважає:

«1. Під час самостійної роботи учні перебувають у відносно автономному стані, що може спричинити помилки під час виконання завдання, тому одержані результати не завжди відповідають очікуваним.

2. Невідповідність завдань можливостям усіх школярів одночасно. Адже здатність учнів виконати завдання різна. Одні це роблять менше часу, інші – більше, для одних воно є посильним, для інших – заважким» (Бондаренко, 2017: 23–24).

Для виправлення цих недоліків слід, на думку вченого, індивідуалізувати завдання самостійної роботи, орієнтуючись на психологічні особливості кожного учня, зробити їх особистісно зорієнтованими.

У зв'язку з вищезазначеним, у науковій розвідці «Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра» В. Буряк слушно зауважує

про необхідність розробки спеціальної програми навчання передусім старшокласників самостійної роботи. До неї, на думку автора, повинні входити:

«1) діагностування школярем власної пізнавальної потреби розширення, поглиблення, додавання якоїсь сукупності знань до того, що він отримує у школі;

2) визначення власних інтелектуальних, особистісних і фізичних можливостей, передусім об'єктивна оцінка вільного від відвідування школи часу;

3) визначення мети самостійної роботи – ближньої та віддаленої. Слід дати відповідь, чи потрібно це для задоволення пізнавальної потреби, чи, наприклад, для продовження освіти в інституті;

4) самостійний вибір школярем об'єкта вивчення і його обґрунтування для себе;

5) розробка конкретного плану, довгострокової та ближньої програми самостійної роботи;

6) визначення форм і часу самоконтролю» (Буряк, 2001: 51).

Таким чином, аналіз великої кількості літератури дає підстави стверджувати, що самостійна робота відзначається особистою пізнавальною потребою, власним режимом, вибором місця і часу виконання цієї роботи, самоконтролем.

Висновки. Одним із найдоступніших і перевірених практикою шляхів підвищення ефективності навчання, активізації пізнавальної діяльності учнів є правильно організована самостійна робота. Самостійна робота є особливою формою навчальної діяльності учня, що вимагає від нього достатнього рівня самосвідомості, рефлексійності, самодисципліни, відповідальності, самовдосконалення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Ю. Самостійна робота як спосіб реалізації загальнодидактичних та методико-літературних завдань. *Дивослово*. 2017. № 1. С. 23–27.
2. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 49–51.
3. Кочан І., Захлюпана Н. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів: Видавничий центр ЛНЦ ім. І. Франка, 2005. 306 с.
4. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів: теоретико-методологічний аспект. *Кривий Ріг*, 2009. 307 с.
5. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі: навч. посіб. / О. М. Горошкіна, С. О. Караман, З. П. Бакум, О. В. Караман, О. А. Копусь. Київ: АКМЕ ГРУП, 2015. 250 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. Пентиліок. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.
7. Юрійчук Н. Д. Роль самостійної роботи у фаховому становленні майбутніх учителів-філологів. *Вісник Чернівецького національного педагогічного університету*. Вип. 151. 2018. Т. 1. С. 311–314.

REFERENCES

1. Bondarenko Yu. Samostiina robota yak sposib realizatsii zahalnodydaktychnykh ta metodyko-literaturnykh zavdan. [Independent work as a way to implement general didactic and methodological-literary tasks]. *Dyvoslovo. (Miraculous)*. 2017. № 1. S. 23–27. [in Ukrainian].
2. Buriak V. K. Samostiina robota yak vyd navchalnoi diialnosti shkoliara. [Independent work as a type of student's educational activity]. *Ridna shkola. (Native school)*. 2001. № 9. S. 49–51. [in Ukrainian].
3. Kochan I., Zakhliupana N. Slovyk-dovidnyk z metodyky vykladannia ukrainskoi movy. [Dictionary-handbook on the methodology of teaching the Ukrainian language.]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNTs im. I. Franka, 2005. 306 s. [in Ukrainian].
4. Malykhin O. V. Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichniy aspekt. [Organization of independent educational activities of students of higher pedagogical institutions: theoretical and methodological aspect]. *Kryvyi Rih*, 2009. 307 s. [in Ukrainian].
5. Praktykum z metodyky navchannia movoznavchykh dystsyplin u vyshchii shkoli: navch. posib. [Workshop on teaching methods of linguistic disciplines in higher education]. / O. M. Horoshkina, S. O. Karaman, Z. P. Bakum, O. V. Karaman, O. A. Kopus. Kyiv: AKME HRUP, 2015. 250 s. [in Ukrainian].
6. Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky. [Dictionary-reference on Ukrainian linguistic didactics]. / za red. M. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit, 2015. 320 s. [in Ukrainian].
7. Yuriichuk N. D. Rol samostiinoi roboty u fakhovomu stanovlenni maibutnykh uchyteliv-filolohiv. [The role of independent work in the professional development of future philology teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. (Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University)*. Vyp. 151. 2018. T. 1. S. 311–314. [in Ukrainian].